

Transcendence and Nietzsche's «Superhuman»: Buddhist Intentions and a Structural-Typological Approach

UDC 314.156.(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172667>**Chuikova Olena**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0009-0002-5796-1112>, mallena0707@ukr.net

Odesa National Medical University (Odesa, Ukraine)

Abstract.

Relevance. Modern socio-political and technological challenges call into question the existence of anthropology in its usual sense. Nietzsche's concept of the «superhuman», together with its Buddhist intentions, indicates a universal path the actualization one's own hidden possibilities.

The purpose. The aim is to explore Nietzsche's image-concept of the «superhuman» in its intentional connections with Buddhism and as a universal structure that makes it a mythologeme. Methods: comparative, historical-philosophical, structural-typological, structural-diachronic.

Results. The transition from human to superhuman occurs through transcendence, which results in a state of immorality. Immorality leads to the «other side» of good and evil. The enlightened, superhuman takes the form of a solitary ascetic or bodhisattva who, out of compassion, brings to people the spiritual gifts of liberating themselves from the ghosts of metaphysics through the realization that «God is dead». At the beginning of the work «Thus Spoke Zarathustra» spiritual stages are described, which have Buddhist intentions of stages of enlightenment, the acquisition of wisdom.

Conclusions. Nietzsche's image-concept of the «superhuman» has Buddhist intentions of transcendence correlates with enlightenment. Immorality resolves the aporia of good and evil, becoming a state of the enlightenment spirit, the wisdom of the transformed man, that is, the superhuman as an analogy of the enlightenment. The motif of enlightenment, superhuman, bodhisattva is a universal structure of world cultures, a mythologeme, has syntactic parallelism, and requires diachronic, structural-typological research methods.

Keywords: superhuman, Nietzsche, transcendence, enlightenment, immorality, bodhisattva, diachronic, structural typology

Трансцендирування та «надлюдина» Ніцше: буддійські інтенції та структурно-типологічний підхід

Чуйкова Олена

Одеський національний медичний університет (Одеса, Україна)

Анотація.

Актуальність проблеми. Сучасні суспільно-політичні та технологічні виклики ставлять під сумнів існування антропології у звичному сенсі. Універсальний шлях актуалізації власних прихованих можливостей вказують концепт «надлюдина» Ніцше разом з його буддійськими інтенціями

Мета: дослідити образ-концепт «надлюдина» Ніцше у його інтенційних зв'язках з буддизмом (трансцендирування, просвітлення, богісаттва) та як універсальну структуру, що робить його міфологемою. Методи: компаративний, історико-філософський, структурно-типологічний, структурний-діахронічний.

Результати дослідження. Перехід від людини до надлюдина відбувається через трансцендирування, яке має наслідком стан імморальності. Імморальність виводить «по той бік» добра і зла. Просвітлений, надлюдина має образ усамітненого аргата або богісаттви, який з милосердя несе людям духовні дари звільнення себе з примар метафізики через усвідомлення, що «Бог помер». На початку твору про Заратустру описані духовні ступені, що мають буддійські інтенції етапів просвітлення, надбання мудрості, які корелюють з концептами філософії Платона.

Висновки. Образ-концепт надлюдина Ніцше має буддійські інтенції: трансцендирування дорівнює «просвітленню», теза «Бог помер» як спосіб отримання просвітлення. Імморальність вирішує апорію добра і зла, стає станом духу просвітленого, мудрістю трансформованої людини, тобто надлюдина як аналогом просвітленого. Мотив просвітлення, надзвичайної мудрості, надлюдина, богісаттви є універсальною структурою світових культур, міфологемою, маркером чого в тексті є синтаксичний паралелізм, що потребує діахронічного, структурно-типологічного методів дослідження.

Ключові слова: надлюдина, Ніцше, трансцендирування, просвітлення, імморальність, богісаттва, діахронія, міфологема, структурна типологія

Вступ.

Актуальність полягає у впровадженні правильного розуміння ідей філософії Ф. Ніцше, особливо провідних ідей «надлюдини», «імморальності», образу-концепту Заратустри, «Бог помер!», «по той бік добра і зла» та інші. Згадаємо, що сам філософ вважав, що його книжки розраховані на те далеке покоління, що відповідає нашій сучасній добі, тому що лише далекі нащадки здатні зрозуміти його правильно, без упередженості історичних подій початку-середини двадцятого століття. Крім того, сьогодення сповнене викликів до звичної антропології, ставить під сумнів саме існування людини. Тому нам потрібні альтернативні версії людини, які актуалізують прихований потенціал для виживання, навіть через перевернення себе, трансцендирування, просвітлення та інше, на що вказує образ-концепт «надлюдина» Ніцше та його буддійські аналогії.

Мета і завдання розглянути «надлюдина», «імморальність», «Бог помер», «amor fati» філософії Ф. Ніцше у їх інтенційних зв'язках з відповідними буддійськими ідеями та станами духу «просвітленого», «бодгісаттви», а також як універсальні структури світової культури, міфології, віровчень, що постають як міфологеми, для чого ми ретельно обираємо відповідні методики дослідження.

Методи дослідження: компаративний, аналітичний, історико-філософський, структурно-типологічний, діахронічний (лінгвістичний структуралізм).

Аналіз попередніх досліджень. Вітчизняні та закордонні дослідники написали чимало робіт щодо творчості та біографії Ф. Ніцше. Ми обрали праці декількох авторів, які мають найсучасніші, найактуальні ідеї саме для контексту та об'єму нашого дослідження: А. Стрелкова, А. Сомов, Т. Лютий та ін. Стосовно досліджень з буддійської тематики у творах Ніцше А. Стрелкова пише наступне: «Наразі нам відомо чотири основні монографії з цієї тематики. Йдеться про праці Ф. Містрі (Mistry 1981), Р. Г. Морісона (Morrison 1997), А. Браака (Braak 2010) та А. Панаїоті (Panaïoti 2014)» (Стрелкова, 2020, с. 111). Ми використовуємо статтю А. Стрелкової «Буддизм і Ніцше: філософські паралелі» (Стрелкова, 2020) як провідну та безцінну у питанні співставлень ідей Ніцше з ідеями буддизму. Т. Лютий презентує власне дослідження біографії Ніцше у праці «Самоперевернення», що так само можна екстраполювати на ідею перевернення людини надлюдиною (Лютий, 2016). А. Сомов розповів про ніцшеанські інтерпретації відомих вітчизняних вчених, чим надав нам розуміння стану ніцшезнавства у вітчизняному науковому просторі та дотримується концепції оптимізму, сповненості життя та духовної творчості, що втілена у концепт «надлюдина» Ф. Ніцше (Сомов, 2015).

Результати дослідження.

Ми маємо проаналізувати буддійські інтенції концепту Надлюдини філософії Ф. Ніцше та довести подібність окремих буддійських ідей до певних понять, сенсів, що закладені у образ-концепт Надлюдини.

Ф. Ніцше уводить поняття «імморальність» як визначальну характеристику особливих людей, так званих «аристократів духу», тобто таких людей, які персоніфікують вказане поняття, уособлюють його і в певному сенсі виступають як «нові люди», або ширше – нова формація людей. Поняття «імморальність» в першу чергу є одним з виразів нової етики, яку намагається описати у своїх творах Ф. Ніцше. Тому почнемо розбиратися з сенсами поняття «імморальність» філософії Ф. Ніцше та проводити деякі аналогії з ідеями інших філософів.

Можна сказати наперед, що проблема добра та зла є сама по собі апорією, яку людство не може вирішити. Можливо, тому що окремі представники людства вирішували її неправильними методами. Ф. Ніцше по-своєму вирішив апорію добра та зла, а саме: через «підняття» над нею, виходу за її межі, тобто трансцендирування у стан імморальності через просвітлення розуму мудрістю. Стан імморальності у філософії Ф. Ніцше досягається трансцендируванням («переходом») від Людини до Надлюдини завдяки усвідомленню, що «Бог помер», тобто, що відбувся кінець примарам метафізики – і усвідомлення цього факту робить людину просвітленою та самодостатньою.

Отже, відбувся перехід до стану Надлюдини через трансцендирування імморальністю, але неправильно розуміти імморальність як раціональну-цинічну установку, тоді це було би зниження до тваринного стану. Ф. Ніцше розрубив цей «горієв вузол» апорії добра та зла трансцендируванням, імморальністю та фактом того, що у свідомості просвітлених «аристократів духу» «Бог помер» (Ніцше, 2002).

Імморальність у буддизмі трансцендирується станом «просвітлення», звідси просвітлений піднімається вище за добро та зло, виходить з діалектики добра та зла. Буддизм у різних своїх видах першим проголосив як обов'язкову умову для досягнення просвітлення символічну смерть хибних установок на кшталт «бога», «будди», «догматів релігії» та інше. Інакше людський розум полюбає чіплятися до примар метафізики та не досягає просвітлення. Просвітлений буддист є Надлюдиною, який, як по-ніцшевські справжній шляхетний «аристократ духу», робить практичні, духовні благодіяння, милосердно ставиться до тих, хто страждає, добрими справами допомагає їм позбавитись свого тягаря нерозумності та страждання. Так само, як проповідник, або бодгісаттва, жертвуючи своїм просвітленням заради допомоги та спасіння людських істот, насправді є Надлюдиною.

Трактат Н. Макіавеллі «Державець» містить

свій варіант трансцендирування з апорії добра та зла у імморальність. Н. Макіавеллі у цьому трактаті в певному сенсі «легше», тому що він демонструє концепт імморальності на прикладі реальних династій аристократів, які знаходяться на верхівці влади, тому філософу не потрібні додаткові конструкції як-от несправжні аристократи, тобто «аристократи», але «духу». Державець трактату Н. Макіавеллі в усіх своїх справедливих або підступних вчинках слідує «державному обов'язку», він нібито полонений своїм державним боргом перед країною, перед народом та власним родом. Згадаємо, що історична династія Борджіа мала за мету припинити кроваву внутрішню міжусобні війни між шаленими аристократами та об'єднати землі у єдину державу, тому що народ потерпав не лише від смерті на полі бою, але від голоду, хвороб, які були наслідком багаторічних, безперервних зіткнень. Тому державець змушений робити несправедливі, гріховні, з церковної точки зору, вчинки, жертвує своєю безсмертною душею, прирікаючи її на пекло у потойбічній заради держави. Тобто все вирішує одна обставина: ще при житті душа державця уведена у «потойбіччя» добра та зла трансцендируванням «державним обов'язком», через який державець нібито сам собі не належить, його дух, душа повністю розчинені у цьому державному обов'язку та націлені на справедливі і добрі для держави дії і тому переходять у стан «імморальності» (Мак'явеллі, 2025). Таким чином, державець трансцендируваний «державним обов'язком», що робить його імморальним, не підпорядкованим звичайним оціночним судженням, виводить його за межі добра і зла.

Вказана система стосується лише «державця» (кар'єристи не мають на неї право, це буде банальною підступністю та гріхопадінням), що корелює з системою сансари стародавнього індуїзму з його кастовим соціальним устроєм, де на просвітлення та мокши (звільнення з перероджень у колі сансари) має право той, хто у новому народженні досяг соціальної верхівки влади, тобто має чисту, непорочну карму; і високий соціальний статус є не просто маркером чистої карми, а буквально втіленням непорочної та аристократичної людини з усіх боків: і соціального, і духовного боків.

Таким чином, на нашу думку, концепт імморальності є тісно пов'язаним з концептом трансцендирування, тобто виходу не просто за межі людської етики, а за додаткові межі, або універсальні межі, що притаманні людській природі. Концепт імморальності тоді означає тотальну трансформацію власного носія. Які можливі варіанти трансцендирування, тобто того компонента, який виводить людину за межі людської етичної дихотомії добра і зла, «по той бік добра і зла».

Одним із ступенів просвітлення є стан пустоти («шуньї») свідомості, коли обтулюється усе «занадто

людське» та усі феномени плинного емпіричного досвіду всередині свідомості людини.

У «шуньї» («порожнечі») внаслідок обнуління усього «неістинного», усіх «неістинних», «несправжніх» речей буття, або феноменів буття, за Е. Гуссерлем, є власний діалектичний «супротивник», у якого «шунья» розуму перевертається, коли «Я» трансцендируване просвітленням – це «акаша» (Стрелкова, 2020), тобто необмежений, універсальний, абсолютний простір мислення. Згадаємо «трансцендентальне Я», головна функція якого робити універсальний синтез усього, усіх феноменів, переживань, станів, потоків (свідомості, часу та інше) феноменології Е. Гуссерля (2021).

Чому настільки потрібний концепт про «смерть Бога», що фігурує і у буддизмі усіх напрямків (індійський, чань, дзен), і у філософії Ніцше? (St. Ruth, D. & St. Ruth, R., 2007). Тому що до тих пір, доки «вища суть», «вища ідея» знаходиться ззовні від людини, то людина залишається звичайною, слабкою, обмеженою власною смертною природою, відсутністю волі, влади над самою собою, враженою недовірою до самої себе, доти людина внаслідок своєї слабкості потребує на що спиратися, нібито на милицю у вигляді ідеї Бога, на який можна спиратися в усіх життєвих ситуаціях, особливо у хвилини нещастя, але тоді страждання людини безперервно продовжується. Виникає нова апорія: віра у добро, у милосердя Бога та одночасно безперервність страждання, що є злом. Але як тільки людина усвідомлює, що ідея «Бог» є власною та колективною ілюзією, тобто що «Бог помер. Ми усі вбили його» (Ніцше, 2025) та ще якщо вона вміє практично, роблячи певні вправи, дії, усвідомлювати, то вона буде трансцендируваною усвідомленням себе справжнього, самості, силою волі та духу, та трансформується, перетвориться на просвітленого. Людина починає трансцендирування усвідомленням «смерті Бога» як зовнішнього доглядача, або як милиці, що тримає біля себе, та виходить у стан імморальності, просвітленості. Зауважимо, що імморальність зовсім не означає байдужість, навпаки це стан свободи усвідомлювати справжню суть речей та стан безоціночного милосердя до страждань людських.

Надлюдина – це просвітлена людина без ідеї Бога, але такого, що співчуває людям, проповідує людям, приносить власний духовний дар. Чому він так робить? Тому що складовою його просвітлення є любов до життя як такого, коли виникає внутрішня воля ствердити себе та Надлюдину всередині себе, що потенційно є в кожній людині, отже, у «надлюдині» формується нове етико-онтологічне пізнання та самопізнання. Імморальність стає новою етикою, яку проповідує Надлюдина, яку можна досягти, актуалізуючи таку саме «надлюдину» як «природу будди» всередині себе самого, власним зусиллям та позбавленням примар метафізики.

Чому ми вважаємо, що Ф. Ніцше знаходиться на боці добра, співчуття? Тому що, по-перше, Ф. Ніцше шалено заперечує свою приналежність до «нігілізму». Ставлячи питання про аскетичний ідеал для філософа, для Будди, Ф. Ніцше відштовхує метафізику і стверджує життя і самість кожного філософа-аскета: «...філософ усміхається оптимізму обставин, потрібних для вищої і найвідважнішої духовності, і тому не заперечує «буття», а навпаки, стверджує в ньому своє буття, і тільки своє буття...» (Ніцше, 2002, с. 270).

Нігілізм для Ф. Ніцше є символом руйнівного заперечення, а тому безглузлого, безплідного «ніщо»; по-друге, Заратустра, який досяг у горах власного просвітлення-спасіння, йде проповідувати отриману істину, власну ідею сили духу, перетворення людини у Надлюдину, смерті Бога – на площу до натовпу людей. Заратустра як надлюдина має настільки сильний дух, що готовий подолати осміяння, нерозуміння, спотворення власного образу з боку нерозумного натовпу, маючи за мету донести нову ідею щодо людської природи, розкрити усім знання про справжню природу людини (Ніцше, 2025). Така сумлінність щодо обов'язку бодгісаттви та вірність мудрості просвітленого серед сміхотливого натовпу можлива завдяки імморальності, нечутливості, що притаманні Заратустрі як Надлюдині.

Чому ще Заратустра йде проповідувати людям? Тому що любить життя, а не метафізичну таємницю для обраних. Любячи своє призначення проповідника, який хоче донести власне просвітлення до людей, він любить власну долю, навіть якщо вона виявляється фатумом, роком. Знову згадаємо Н. Мак'авеллі, у якого в трактаті «Державець» йдеться про «фортуна» як щасливу долю, але «фатум» є незворотнім роком, невідворотнім у своєму впливі, що звичайною, неусвідомленою, неімморальною людиною сприймається як «злий рок» (Мак'авеллі, 2025). Спроможність Заратустри підкорюватися долі є також провідною характеристикою Надлюдини, або «аристократа духу». Тому «amor fati» також є провідною характеристикою просвітленого Заратустри і незважаючи на усі скарби духу, наданого йому просвітленням, як аргату, Заратустра прагне розчинити їх у сансарі, як бодгісаттви. Знання про трансцендирування «я», про себе-як-Надлюдину, про перетворення себе на Надлюдину – це призначення проповідувати вказані ідеї у сансарі для Заратустри більш реальне, ніж метафізичні привиди Будди або Христа. «Amor fati» як любов до року, підкорення року постає як виключно риса «аристократів духу» (згадаємо, що вказана ідея була притаманна сенатору Сенеці, імператору Марку Аврелію та народженому у рабстві Епікету), на відміну від рабської моралі, що втілена у ressentiment'і натовпу, навіть дуже заможному або родовитому (Ніцше, 2022).

«Amor fati», імморальність, внутрішня

сляхетність замість страждання або ressentiment'у – це ще одна риса Надлюдини, тобто йдеться про відсутність страждання. Коло сансари, що сповнене стражданням, існування у сансарі, що обумовлене стражданням, є прикметою звичайної людини, пересічного громадянина у кастовій або становій державній системі. Надлюдина не страждає, вона перевершила страждання. Надлюдина також не може померти у стані страждання, як Христос. Згідно буддизму, стражданням підпорядковано усе, що знаходиться у колі сансари, це прикмета взаємообумовленого цілісного земного існування, підпорядкованого закону каузальності, у якій є людина, що зі стражданням народжується, страждає від обумовленості буття та зі стражданням вмирає (Ніцше, 2002).

Вчення Заратустри розкриває істину, що людина є перехідним витвором, який має трансформувати свою природу завдяки надзвичайній мудрості, яка «переводить на інший берег» (Стрелкова, 2020) річки-буття через «калінів міст» («калиновий міст» пов'язує світ живих та світ мертвих) слов'янської міфології, що є символом смерті (тут символічної смерті «людського, занадто людського», а також «смерті Бога», як якоря цього берегу річки-буття), за яким знаходиться «потойбіччя» мудрості як просвітлення розуму, надзвичайної сили духу, імморальності як нечутливості до усього звичайного людського, законів існування форм людського буття (Костомаров, 2014; Лозко, 1994; Гейштор, 2024). Таким чином, надбання мудрості надлюдини є надзвичайною трансформацією психофізичного стану людини, що порівнено зі станом вмирання, тимчасовим переходом на беріг смерті річки-буття; калинів міст є образом переходу, як це буде повторено у образі лінви з опасністю загинути у «Так казав Заратустра» (Ніцше, 2025).

Ми вважаємо, що в філософії Ф. Ніцше «імморальність» є антитезою до «страждання». Духовний стан імморальності, який стає властивістю для себе та маркером для всіх Надлюдини, яка вийшла з кола взаємозумовленості усіх явищ сансари, каузального закону буття, є антитезою стану страждання, яке є нормою для пересічної людини всілякого соціального стану та всілякої національності разом з усіма феноменами буття «життєвого світу» (Гуссерль, 2021), тому що вони «діють», навіть якщо нічого не роблять, тобто підпорядковані законам життєвого устрою буття.

На наступному ступені просвітлення імморальність стає конотативним психосоматичним наслідком стану «нірвани», який спрямований на стосунки з соціальним середовищем. Концепт імморальності виступає антитезою до концепту страждання як філософсько-етичні системи, що відносяться до різних філософських та релігійних вчень. Концепт імморальності може виступати

аналогом щодо «фаталістичності», «апатії», «атараксії», мудрості, «недіяння», що притаманно вченням стоїцизму, даосизму та інших. Концепт страждання характеризує буття у колі сансари, згідно доктрини буддизму, що зазначено у чотирьох шляхетних істинах, та в індуїзмі (Пішель, 2024). Людина, яка стала «буддою», тобто відкрила у собі «природу будди», спочатку стає «просвітленою», – що трансцендирує її у стан Надлюдини, – припиняє страждати (St.Ruth D., St.Ruth R., 2007). Припинення страждання є ключовою характеристикою Надлюдини, особливо згідно буддизму – це означає досягнення Мокши. (На нашу думку, Христос для Ф. Ніцше є не Богом, не надлюдиною, тому що потерпав від страждання, помер у стражданні, від насильницької смерті; а метафізика (мається на увазі духовне, метафізичне воскресіння) для Ф. Ніцше виступає як щось ілюзорне, неістинне та, навіть, хибний шлях, навмисно створений для нерозумних людей, У подальшому вказана тема буде висвітлена більше). Таким чином, концепт імморальності має антитезою ідею «страждання».

Надлюдина не має позиції страждання як чесноти, що має суспільне втілення в інститут церкви, що підтверджує думка А. Сомова: «Самоперевершеність й оптимістична життєво стверджуюча позиція характерні для надлюдини. Тільки духовна сфера може бути сферою діяльності надлюдини, тільки сфера духовної творчості» (Сомов, 2015, 114).

Ніцшевську ідею подолання людиною «занадто людського» у собі самому та переходу до «надлюдини» можна було у той час сприйняти як філософський аналог біологічної теорії еволюції Ч. Дарвіна. Насправді, схема еволюційного розвитку: мавпа – людина – надлюдина має не дарвінізм у її еволюційному розумінні, а притаманну буддизму онтологічну процесуальність (Пішель, 2024). Згадаємо, що Ф. Ніцше черпав інформацію про буддизм через різні джерела багато років. Людина, – у динамічній, видовмінній, швидкоплинній картині світу, має таку само складову процесуальності розвитку власного антропологічного буття, яке, згідно меті буддизму повинно розчинитися у бутті як такому, у всеохоплюючій онтології, – має розвинутих до Надлюдини (Uberschensch). Хоча ми розуміємо, що Ф. Ніцше, маючи за суть буддійські ідеї, користується, в першу чергу, джерелом з рідної німецької літератури – поняттям Гете «Uberschensch» з «Фаусту» (Гете, 2025), де кореляція між східним та західним розумінням розвитку людини, що дещо змінює її природу, виникає на підставі отримання надзвичайної мудрості, яка змінить онтологічно-антропологічний статус людини, тобто трансцендирує людину у інший онтологічний статус.

У такому контексті не теоретичні догмати, а прагматичне виконання мудрості, практичне самозмінення трансцендирує людину вище самої себе

та вище апорії добра та зла, догматів моральності у християнстві та інших релігіях. Найвищі, несвідомі октави самості, які, згідно К.-Г. Юнга (Юнг, 2025), знаходяться одночасно у свідомому та несвідомому шарах особистості та відповідальні за таланти, мудрість, знання людини, задіяні у просвітленні. Самість навіть у стані «шунья» зберігає дещо від себе, інакше Будда Гаутама Шакьямуни втратив би свою біографію (Пішель, 2024; Юнг, 2018; Юнг, 2025).

Поєднання «я» та «буття» – це прояв концепту «amor fati» як прийняття реальності, що оточує, та прийняття власної реальності самого себе, людської природи. На нашу думку, «amor fati» має ще такий прояв, як розчиненість себе у бутті, коли «я» переходить у стадію «шунья» («пустоти»). Але далі, після стадії «шунья», «я»-вище, або вищий прошарок самості, здатний вже у надбаному стані «імморальності», так само безчуттєво, імморально повернутися та прийняти реальність сансари, повсякденного буття, «життєвого світу» (Гуссерль, 2021) та при цьому зайнятися просвітництвом оточуючих людей, виходячи зі співчуття до усього живого, як мудрець-бодгісаттва, який практичними діями та через проповідь милосердно, ненав'язливо просвітлює свідомість людей, виходячи з мети зменшити їх страждання. В усіх відомих буддійських текстах просвітлення йде разом зі співчуттям та милосердям, які мають практичний прояв, практичні дії з метою зменшити страждання людей або конкретної людини (Пішель, 2024). Інакше це не просвітлення, не самозростання, не «природа будди», а однозначний перехід на чорний бік, бік зла у буттєвій картині світу без всілякої «імморальності», але з цинізмом та захопленістю «чорною естетикою» в усіх її проявах.

Концепт «імморальність» може мати такий аналог у буддизмі, як «серединний шлях», що виступає балансом певних сил. Наприклад, перехід «по той бік добра і зла» можна одночасно трактувати як «імморальність», як вирішення апорії добра та зла, та як досягнення «серединного шляху», «золотої середини» балансу, гармонії всередині себе самого. Отже, «імморальність» може трактуватись як гармонія «серединного шляху» буддизму, як баланс волі до самоствердження, волі до життя, інстинкту, матерії та духу, ідеального, усвідомленого філософії Ф. Ніцше.

Взагалі сама назва «Так казав Заратустра. Книжка для усіх та ні для кого» є типовим парадоксальним дзен-буддійським формулюванням (Фромм та ін., 2025). Так само Заратустра несе у дарунок своє вчення, ідею про «Бог помер!» для усіх людей і ні для кого конкретно, для того без імені, хто самотужки зможе зрозуміти та просвітитись вказаними духовними ідеями. Проте Заратустра сповнений любов'ю до усіх людей.

Твір починається саме з того, що Заратустра відчуває переповненість власною мудрістю,

немов «келих» (Ніцше, 2025) і прагне поділитися мудрістю з людьми, освітити життя людей, надати їм радість від отриманих ним самим духовних дарів. Своє бажання мудрець аргументує сонцю, до якого звертається зі своєю язичницькою молитвою, просить благословення на похід з височини духу, що символізує життя та просвітлення на горі, у низовину до усіх, на проповідь серед натовпу людей. «Я люблю людей! Я несу людям дарунок!» – з цього починається твір (Ніцше, 2025).

Сюжет про молитву до сонця вже був описаний у творах Платона про Сократа, який так само протягом дня молився до сонця (Платон, 2018). Так само до сонця молилися стародавні слов'яни. Сонце виступає як хтонічний батько, наставник, друг для самотнього Заратустри. Разом з цим згадаємо, що у стародавніх аріїв так само обожнювався вогонь та сонце як носій вогню, про що ми дізнаємося із зороастризму та язичництва слов'ян (Костомаров, 2014; Лозко, 1994; Гейштор, 2024).

Далі ми вважаємо, що у творі присутній синтаксичний паралелізм, що притаманний старослов'янському фольклору, який досліджується методами структуралізму (Костомаров, 2014; Лозко, 1994; Гейштор, 2024). Заратустра проводить паралель між сонцем, яке сповнене власним світлом і обігріває та собою, який переповнений власною мудрістю і хоче дарувати її людям, просвітити їх свідомість, надати поштовх до просвітлення. Крім того, кажучи про «інший бік» діяльності сонця, Заратустра показує розуміння і прийняття протилежностей життя, що показує його імморальність (Ніцше, 2025). Таким чином, на початку тексту виходить фольклорний автохтонний синтаксичний паралелізм: сонце – мудрець Заратустра, світло – мудрість, буття усіх – буття людське.

Заратустра має власних «супутників» орла та змію, які окрім символу сміливості та знання, мають у сукупності разом ще один міфологічний образ-символ – це Кецакоатль, «змій, що у пір'ях» стародавньої релігії індіців, що символізує надзвичайну мудрість та допомогу людству, або Мефістофеля, якщо дивитись з європейської точки зору. Отже, розгортається міфологема, що властива різним стародавнім віруванням, і ця міфологема має рецепцію з сучасною культурою, філософією, що допомагає розкривати структуралізм. Причому, тут актуальні два види структуралізму: структурно-типологічний, що розкриває типові міфологічні архетипи у різноманітних зв'язках, де ми сконцентровані на філософських міфологемах, та лінгво-структуралістський, (Сосюр, 1998) згідно якому ми сконцентровані на діахронічному аспекті міфу (Чуйкова, 2025). В результаті ми аналізуємо концепти Ніцше також у контексті структурної антропології.

Міфологема Кецакоатлю важлива, тому що

нібито «підсвічує» сюжет з європейської культури «Фауста» Гете про шукача надзвичайної мудрості, де вперше починає розгортатися слово «надлюдина» (Übermensch). Також актуальна паралель зі змієм, який у спеку прикрив власною відлогою Будду у медитації (Пішель, 2024). Ми також звертаємо увагу ще на символ-образ бджоли, який символізував певне язичницьке вірування, коли Заратустра, звертаючись з молитвою до сонця, порівнює себе з бджолою, а отриману їм мудрість – з медом, якими потрібно поділитися з людьми, що також є проявом синтаксичного паралелізму структурно-типологічного підходу.

Крім того, печера, у якій жив на горі Заратустра, нагадує аналогічний образ печери з онтології Платона, де на виході до сонця перебуває досконалий мудрець, просвітлений філософ, у якого стався «зворот очей», і сонце символізує абсолютну мудрість та істину-Алетейю. Печера є онтологічний образом-концептом буття звичайних людей, де розум відпочиває. Але святий старець знаходиться між верхом гори та низовиною (ринком з людьми), що відповідає другій ланці печери Платона з напів-просвітленими, напів-освіченими людьми. Старець, який «не любить людей», відповідає онтологічному та антропологічному статусу «аргата», і його просвітлення недосконале. Він живе у лісі – згадаємо «араньяки», «лісові книги» про самотників, які також прагнуть досягти «мокши».

Імморальність Заратустри спрямована до себе самого, amor fati у прийнятті наслідків свого рішення піти дарувати людям власну мудрість, у прийнятті долі загинути як надлюдина, стати звичайною людиною.

Усі згадувані філософські та культурологічні образи та символи у зв'язку з молитвою до сонця Заратустри є міфологеми, язичницькі символи, образи, концепти через їх структуралістське осмислення набувають діахронічного сенсу: ми із наративного сьогодення-тексту йдемо за їх паралельною сенсовою екстраполяцією у минуле, актуалізуючи їх минулі міфологічні сенси (Чуйкова, 2024). Міф сам по собі суміщає два аспекти: діахронічний, де міститься згадка, розповідь про минуле та синхронічний, де міститься розповідь та пояснення сьогодення і разом екстраполяція у майбутнє. Таким чином, за допомогою міфу, минуле, минулі сенси зв'язуються з майбутнім, відіграють новими сенсами, що надає «вічне життя», «вічне повернення» міфам-образам, міфам-символам, сенсам, що вони несуть разом із собою.

Висновки.

Концепти трансцендирування та просвітлення, «смерті Бога» можна розглядати у контексті духовної практики різних напрямків буддизму як філософського праксису, якого так само прагнуть досягти європейські філософи. «Смерть Бога» або «вбий Будду» до Ф. Ніцше проголошували буддистські вчителі своїм

учням, які через зайві метафізичні примари не могли досягти саторі, самадхі. В результаті, духовний стан імморальності є результатом трансцендирування від людини до надлюдини. Імморальність є особистим виходом, вирішенням апорії добра та зла та конотацією мудрості.

З іншого боку, мотив «просвітлення» та трансцендирування ми можемо розглядати у контексті релігійно-філософських текстів, що актуалізує наративний шар буття і відповідний сенс концептів, і тоді застосовуємо поняття «міфологема» стосовно «просвітлення», «трансцендирування», «надлюдини», «смерті Бога» та структурно-типологічний підхід аналізу вказаних міфологем або концептів.

Таким чином, концепти «просвітлення» та трансцендирування мають філософський сенс досягнення надзвичайної мудрості, що виводить надлюдину «по той бік» добра і зла, тобто надлюдина придбає властивість імморальності. Проте всі вказані теоретичні викладки виходять з практичного підґрунтя, означають необхідність праксису, медитативних вправ та усамітнення. Якщо ми досліджуємо вказані поняття у складі філософсько-релігійних текстів, то переходимо у наративну реальність тексту про міф або тесту Ф. Ніцше. Тоді ми досліджуємо «просвітлення» та «трансцендирування» як міфологеми, як універсальної структури із застосуванням структурно-типологічного підходу та діахронічного методу. «Просвітлення» та трансцендирування є універсальним, загальним мотивом (*loci communes*)

для усіх світових культур, універсальним світовим міфом про надбання людиною психофізичного стану «надлюдини», надзвичайної мудрості, що реалізується як вчинки заради допомоги людям, через жалість, любов, милосердя до людей, що характеризує бодгісаттву.

На початку твору «Так мовляв Заратустра» (Ніцше, 2025) образно описані духовні ступені, що мають буддійські інтенції етапів просвітлення, надбання мудрості. Святий старець, усамітнений мізантроп у лісі на горі, є аналогом аргату у буддизмі; Заратустра, який спускається з вершини гори з любов'ю дарувати мудрість людям є аналогом бодгісаттви. Універсальні структури світової культури (надлюдина, просвітлення, мудрість, бодгісаттва) підкреслено синтаксичним паралелізмом тексту Ніцше: мед – мудрість, тепло від сонця – допомога людям бодгісаттвою, що притаманно світовим давнім міфам, віруванням та потребує діахронічного, структурно-типологічного підходів.

Надлюдина-бодгісаттві властива імморальність просвітленого мудреця. Милосердя до людей це також складова мудрості та імморальності, поблажливості мудреця. Ф. Ніцше стверджував, як буддист, силу духа всередині людини, що може перетворити людину зі слабкої і страждаючої, поринену у апорію добра та зла, на сильну, шляхетну, імморальну та милосердну, милосердну апіорі, безумовно, без обоження та поклоніння за це, що є справжньою імморальністю.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Гейштор О. (2024). *Слов'янська міфологія*. (Перекл. з польськ. Сергій Гірік). Київ: Кліо. <https://clio.in.ua/en/component/virtuemart/knyharnya/978-617-7755-86-8-detail.html>
- Гете. (2025). *Фауст*. (Пер. з німецьк. Микола Лукаш). Харків: Фоліо.
- Гуссерль, Е. (2021). *Картезіанські медитації*. (Перекл. з німецьк. Андрій Вахтель). Київ: Темпора.
- Костомаров М. (2014). *Слов'янська міфологія*. Львів: ФОП Стебеляк.
- Лозко Г. (1994). *Українське язичництво*. Київ: Укр. центр духов. культури.
- Лютый Т. (2016). *Ніцше. Самоперевершення*. Київ: Темпора. <https://tempora.com.ua/shop/nicshe-samoperevershennya>
- Мак'явеллі Н. (2025). *Державець*. (Пер. з італ. Є. Тарнавський). Харків: Фоліо.
- Ніцше Ф. (2002). *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі*. (Пер. з нім. А. Онішко). Львів: Літопис.
- Ніцше Ф. (2022). *Народження трагедії з духу музики*. (Перекл. з німецьк. Олег Фешовець, Катерина Котюк). Львів: Астролябія.
- Ніцше Ф. (2024). *Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого*. (Пер. з німецьк. Анна Савченко). Харків: Фоліо.
- Пішель Р. (2024). *Будда, його життя та вчення*. (Пер. Роман Вербич). Київ: Арії.
- Платон. (2018). *Бенкет*. (Пер. з давньогрец. Уляна Головач). Львів: Видавництво УКУ.
- Сомов А. (2015). Генеза ідеї надлюдини в європейській філософії: концепція Фрідріха Ніцше. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 18(5), 109-116. <https://doi.org/10.15421/1715108>
- Сосюр Ф. де. (1998). *Курс загальної лінгвістики*. Київ: Основи.
- Стрелкова А. (2020). Буддизм та Ніцше: філософські паралелі. *Східний світ*, 1, 109-126. <https://doi.org/10.15407/orientw2020.01.109>
- Фромм Е., Судзукі Д., & Мартіно Р. (2025). *Дзен-буддизм та психоаналіз*. Київ: Сварог. <https://book-ye.com.ua/nehudozhnja-literatura/relihiya/buddizm/dzen-buddizm-i-psykhoanaliz/>
- Чуйкова О. (2024) Діахронія ретенційної свідомості та наратив «тексту про минуле» П. Рікера та М. Пруста «У пошуках втраченого часу». *Modern science: prospects, innovations and technologies: Scientific monograph. Part 2*, 444, 105-143. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-21>
- Чуйкова О. (2025). Лінгво-філософський структуралізм (синхронія та діахронія) концепту «трансцендентальне Его» Е. Гуссерля *International Scientific Conference Vectors of Science and Technology Development in the Context of Globalisation : Conference Proceedings, March 22-23*, 42-45. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-436-8-13>
- Юнг К.-Г. (2018). *Архетипи і колективне несвідоме*. (Перекл. з нім. Катерина Котюк) Львів: Астролябія.

- Юнг К.-Г. (2025). *Aion. Нариси щодо символіки самоті*. (Перекл. з нім. Катерина Котюк) Львів: Астролябія. <https://books.google.com.ua/books?id=cyHTDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
- St. Ruth, D., & St. Ruth, R. (2007). *Theravada Buddhism (Simple Guides)*. London: Kuperard. ISBN: 978-1857334340. <https://www.abebooks.co.uk/9781857334340/Theravada-Buddhism-Simple-Guide-Guides-1857334345/plp>

REFERENCES

- Chuikova, O. (2024) Lingvo-filosofs'kij strukturalizm (sinhronija ta diahronija) konceptu «transcendental'ne Ego» E. Guserl'a. *International Scientific Conference Vectors of Science and Technology Development in the Context of Globalisation: Conference Proceedings, March 22-23*, 128, 42-45. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-436-8-13>
- Chuikova, O. (2024). Diachrony of retentive consciousness and the narrative of the «text about the past» by P. Ricker and M. Proust's «In search of lost time». *Modern science: prospects, innovations and technologies: Scientific monograph. Part 2*, 444, 105-143. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-21>
- Fromm, E., Sudzuki D., Martino R. (2025). *Dzen-Buddizm ta psihoanaliz*. Kijiv: Svarog. <https://book-ye.com.ua/nehudozhnja-literatura/relihiya/buddizm/dzen-buddyzm-i-psykhoanaliz/>
- Gete. (2025). *Faust*. (Translated from German by Mikola Lukash). Kharkiv: Folio.
- Gusserl, E. (2021). *Cartesian reflections*. (Translated from German by Andrew Vakhtel). Kijiv: Tempora.
- Geystor O. (2024). *Slovjans'ka mifologija*. (Translated from Polska Sergij Girik) Kijiv: Klio.
- Jung K.-G. (2018). *Arhetipi i kolektivne nesvidome*. (Translated from German by Katerina Kot'uk). L'viv: Astrolabiya.
- Jung K.-G. (2025). *Aion. Narisi sodo simvoliki samosti*. (Translated from German by Katerina Kot'uk). L'viv: Astrolabiya.
- Lutiy T. (2016). *Nietzsche. Samoperevershenn'a*. Kijiv: Tempora.
- Lozko G. (1994). *Ukrajins'ke jazichnicтво*. Kijiv: Ukr. centr duhov. kul'turi.
- Nietzsche F. (2002). *Po toy bik dobra i zla. Genealogi'a morali*. (Translated from German by A. Onishko). L'viv: Litopis.
- Nietzsche F. (2022). *The Birth of Tragedy from the Spirit of Music*. (Translated from German by Oleg Feshovetz'). L'viv: Astrolabiya.
- Nietzsche F. (2024). *Tak moviv Zaratustra. Knijgka dl'a vsih i ni dl'a kogo*. (Translated from German by Anna Savchenko). Kharkiv: Folio.
- Pishel' R. (2024). *Budda, yogo jitt'a ta vchenn'a*. (Translated from French by Roman Verbich). Kijiv: Ariy.
- Platon. (2018). *Benket*. (Translated from Greece Ul'ana Golovach). L'viv: Vidavnictvo UKU.
- Somov, A. Y. (2015). Genesis idea of the superman in european philosophy: concept Friedrich Nietzsche. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 18(5), 109-116. <https://doi.org/10.15421/1715108>
- Sos'ur F. de. (1998). *Kurs zagal'noji lingvistiki*. Kijiv: Osnovi.
- St. Ruth, D., & St. Ruth, R. (2007). *Theravada Buddhism (Simple Guides)*. London: Kuperard. ISBN: 978-1857334340. <https://www.abebooks.co.uk/9781857334340/Theravada-Buddhism-Simple-Guide-Guides-1857334345/plp>
- Strelkova A. (2020). Buddhism ta Nicshe: Filosofskie paraleli. *S'hidniy svit*, 1, 109-126.
- Kostomarov M. (2014). *Slovjans'ka mifologija*. L'viv: FOP Stebel'ak.
- Mak'javelli N. (2025). *Derjgavec'*. (Translated from Italian by Evgen Tarnavs'kiy). Kharkiv: Folio.